

Література:

1. Владимірова О., Осадча О., Данченко М. Основні засади і методи викладання на кафедрі монументально-декоративного і станкового мистецтва Київської академії імені Михайла Бойчука. Вища школа: наук.-практ. вид. 2018. № 10. С. 42–52.
2. Макаров А. М. П'ять етюдів. Підсвідомість і мистецтво: нариси з психології творчості. – Київ : Радянський письменник, 1990. – 285 с.
3. Новини : [розділ сайту]. Київська державна академія декоративно-прикладного мистецтва і дизайну імені Михайла Бойчука : [офіційний сайт]. 1999–2022. URL: <https://kdidpamid.edu.ua/academy/2022/07/05/talantam-ye-kudy-zrostaty/> (дата звернення: 16.08.2022).

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-237-1-29>

**NIKE ERECTING THE TROPAION IN WRITTEN
AND PICTORIAL SOURCES**

**НИКЕ, ЩО ЗВОДИТЬ ТРОПАЙОН:
ПИСЕМНІ ТА ОБРАЗОТВОРЧІ ДЖЕРЕЛА**

Rusiaieva M. V.

*PhD (Art History), Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of Theory and History of Art
National Academy of Fine Arts
and Architecture
Kyiv, Ukraine*

Русяєва М. В.

*кандидат мистецтвознавства,
доцент,
доцент кафедри теорії
та історії мистецтва
Національна академія
образотворчого мистецтва
і архітектури
м. Київ, Україна*

Славетна перемога у греко-перських війнах 480 р. до н. е. спричинила шалений попит на твори мистецтва з зображенням богині Ніке з військовим трофеєм, які вперше виникли в середині – другій половині V ст. до н. е. Ці численні та розмаїті образи нав'язані новим ритуалом зведення трофея або тропайона (τρόπαιον) – одного із своєрідних типів пам'ятників, притаманних для елліно-римської епохи. На відміну від сучасного визначення військового трофея як ефектного предмета, що свідчить про успіх, у класичних текстах Геродота,

Павсанія, Плінія, Светонія та інших слово *τρόπαιον* має вужче значення. Це – видимий знак переломного моменту битви, умовний образ переможеного ворога, який елліни влаштовували після здобутої перемоги на місці битви, де супротивник «вперше показав спину». За часів становлення даного ритуалу в період греко-перських воєн *тропайон* – це дерев'яний стовп (найчастіше стовбур дерева з залишеними гілками), що вкопаний у землю, на який вішали зброю та військовий обладунок [5, р. 273; 14, р. 18]. Сучасні науковці часто використовують термін «манекен», тому що *тропайон* швидко здобув грубоантропоморфні риси і за своїм виглядом нагадував торс людини [7, р. 63]. На вертикальний стовп вдягали кірасу (часто з птерігами), а зверху його увінчував шолом. На поперечинах висіли щити, також підвішували мечі у піхвах і списи. Для спорудження такого трофея використовували зброю переможеного ворога.

Перші літературні свідчення про народження ідеї встановлення військового трофея датують 547 р. до н. е. Мова йде про битву між лакедемонцями та аргосцями за місцевість під назвою Тірея, яка описана у Геродота. У цьому бою з шестисот відбірних воїнів залишилося в живих троє: Алкенор і Хромій з табору аргосців, Отряд – з боку лакедемонців. Аргосці визнали себе за переможців і повернулися до додому. Спартанець Отряд зняв із мертвих аргосців обладунки та зброю і відніс їх в спартанський табір, а сам залишився на полі бою (Herod. I. 82). Геродот у тексті не використовує слово *тропайон*, що, на думку М. Бетталлі та Л. І. Хау, свідчить про поширення практики зведення трофеїв після закінчення греко-перських воєн [3, р. 366; 6, р. 61]. Битву в Тіреї елліни пам'ятали довгі століття, оскільки пізніше її неодноразово згадували в епіграмах. Історик Плутарх у «Мораліях» наголошував на написі, зробленому Отрядом власною кров'ю на щиті аргосців: «Зевсу – володарю трофеїв» (Plut. Mor. 306B).

Про трофей як про наочний символ оволодіння полем бою вперше згадано в «Батрахоміомохії» (v. 159) на зламі VI – V ст. до н. е., а також пізніше у трагедії «Фінікіянки» Евріпіда (Phen. 1250–1251) та творах Горгія (Epiraph. P. 6) [9, р. 37]. Слово *тропайон* зафіксовано в трагедії Есхілла «Семеро проти Фів» (467 р. до н. е.), коли Етеокл, звертаючись до богів, відрізняє практику зведення трофеїв від інших молитовних ритуалів (l. 277, 706, 956) [9, р. 36–37]. Зазначимо, що існувало два різних ритуали – зведення *тропайона* і пожертва до храму ворожої зброї, у тому числі військових кораблів, про що, зокрема, писали Геродот (Herod. 8.121) та Фукідід (Thuc. 2.92).

Звичай забороняли зведення трофеїв із довговічних матеріалів (Plut. Quest. Rom. 273 E; Diod. XIII. 24. 5), хоча відомі випадки порушення

цього правила: трофей із бронзи, зведений ефесянами на честь перемоги над афінянами 405 р. до н. е. (Xenoph. Hell. VI. 4. 15); перший встановлений перед початком битви при Левктрах трофей (371 р. до н. е.) (Paus. IV.32, 5) тощо [2; 18, р. 305].

Трофеї найчастіше присвячували Зевсу, як богу, що сприяв перемозі (Софокл, «Антигона» (v. 142–143), Евріпід, «Фінікійянки» (Phoenissae, l. 1240–1254), Плутарх, «Моралії» (Plut. Mor. 306B) [9, р. 35–37, 55]. У зв'язку з цим набули поширення культу Зевса Тропая, Посейдона Тропая та Афіни Тропаї [9, р. 27, 52, 67, 114, 123].

Поділяємо погляд, що спорудження окремих довговічних тропайонів є увічненням пам'яті про греко-перські війни. Їх встановлювали лише на честь перемог над варварами, а не над еллінами з інших полісів. Пізніші постійні трофеї можна пояснити як продукт нового мислення, в якому, натхненні цими прикладами тріумфальної перемоги в перській війні, трофеї взагалі не мали розпадатися і зникати [9, р. 41–42; 10; 11, р. 21–38; 15, р. 253–258; 19].

В образотворчому мистецтві зображення Ніке з військовим трофеєм вперше виникло лише в середині V ст. до н. е. Найдавнішою пам'яткою є аттична червонофігурна пеліка «Майстра Трофея» з Ніке, що зводить тропайон [1, р. 857, п. 2 2021]. Богиня перемоги стоїть перед трофеєм «обличчям до обличчя», доводить його до досконалості, закріплюючи за допомогою цвяхів коринфський шолом. Кінцем 420 рр. до н. е. датують рельєфи балюстради храму Афіни-Ніке на афінському Акрополі з зображеннями численних фігур персоніфікації перемоги, серед яких нас цікавить сцена спорудження трофея. Так званий «Майстер Карпентера» розробив унікальну двофігурну композицію, в якій богині представлені в динамічних позах обабіч стовбура дерева з шоломом і підвішеним щитом [12, р. 64; 13; 16]. Вважається, що саме рельєф з балюстради храму Афіни-Ніке сприяв поширенню цього іконографічного типу далеко за межі Аттики, а також, можливо, послужив основою для відомого посиланням Арістофана на подібний звичай в «Лісістраті».

Привертають увагу зображення Ніке, яка зводить трофей, тримаючи в руках молоток і цвяхи, на монетах часів правління Агатокла – тирана Сиракуз (317–289 рр. до н. е.), а згодом царя Сицилії (304–289 рр. до н. е.). На відміну від усіх інших образів цієї богині, вона оголена і тільки її стегна прикрито плащем. На підставі фрагментів різних монументальних статуй К. Іслер-Керен'ї зробила припущення про існування монументальної храмової скульптурної групи, виконаної під впливом творчості Праксителя, яка була відтворена на монетах Агатокла. Можливо, саме цей правитель ініціював її створення [8]. Згодом, під впливом згаданих монет Агатокла цей іконографічний тип

набуває особливої популярності за межами Великої Греції [17, р. 314, fig. 115–116; 4, р. 151–180]. Найвідомішим прикладом є зображення на блакитному скарабеїді IV ст. до н. е. з Британського музею, який приписують Онатосу – талановитому представнику «Вишуканого стилю».

Підкреслимо, що мистці періоду класики та еллінізму відворювали лише тропайони, властиві для найраніших еллінських ритуалів V ст. до н. е. На цих численних творах поєднання Ніке з трофеєм підкреслює трагічну долю воїна: перемогти або померти. І саме ця альтернатива набула особливого усвідомлення вперше після перемоги над персами 480 р. до н. е., а згодом – у середовищі таких полководців як Олександр Македонський, Агатокл та інші.

Література:

1. Beazley J. D. *Attic Red-Figure Vase-Painters*. Oxford: Clarendon Press, 1963.
2. Beister H. Ein thebanisches Tropaion bereits vor Beginn der Schlacht bei Leuktra. Zur Interpretation von IG.VII 2462 und Paus. 4,32,5. *Chiron*. 1973. 3. S. 47–84.
3. Bettalli M. I trofei sul campo di battaglia nel mondo greco. *MEFRA*. 2009. 121. P. 363–371.
4. Castiglione M. La Nike e il trofeo: influssi seleucidi sulle monete dei Brettii. *Studi Classici e Orientali LIII – Anno 2007*. Pisa, 2010. P. 151–180.
5. Ducrey P. *Guerre et guerriers dans la Grèce antique*. Paris: Hachette Littérature, 1985.
6. Hau L. I. Nothing to Celebrate? The Lack or Disparagement of Victory Celebrations in the Greek Historians. In: Spalinger A. & Armstrong J. (eds.). *Rituals of Triumph in the Mediterranean World*. Brill, 2013. P. 57–74.
7. Jacquemin A. *Guerre et religion dans le monde grec (490–322 av. J.-C.)*. Liège: Sedes, 2000.
8. Isler-Kerényi C. La Nike di Agatocle ritrovata. *Sicilia Archeologica*. 1971. 13. P. 13–18.
9. Kinnee L. *The Greek and Roman trophy*. London–New York: Routledge, 2018.
10. Krentz P. Fighting by the rules. The invention of the hoplite agôn. *Hesperia*. 2002.71, n. 1. P. 23–39.
11. Krentz P. Hoplite Hell: How Hoplitess Fought. In: Kagan D. & Viggiano G. F. (eds.). *Men of Bronze: Hoplite Warfare in Ancient Greece*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 2013. P. 134–156.
12. Lagogianni-Georgakarakos M. (ed.). *Known and Unknown Nikai*. In *History, Art and Life*. Athens: National Archaeological Museum, 2021.

13. Leslie Shear T. Jr. *Trophies of Victory. Public Building in Periklean Athens*. Princeton University Press, 2016.
14. Picard G.-C. *Les Trophées Romains. Contribution à l'histoire de la Religion et de l'Art triomphal de Rome*. Paris: E. de Boccard, 1957.
15. Pritchett W. K. *The Greek State at War. II*. Berkeley: University of California Press, 1991.
16. Schultz P. The akroteria of the temple of Athena Nike. *Hesperia*. 2001. 70, n. 1. P. 1–47.
17. Stewart A. F. *Faces of Power: Alexander's Image and Hellenistic Politics*. Berkeley: University of California Press, 1993.
18. Stroszeck J. Greek Trophy Monuments. In: Bouvrie S. des (ed.). *Myth and Symbol II. Symbolic Phenomena in Ancient Greek Culture*. Bergen, 2004. P. 303–331.
19. West W. C. The Trophies of the Persian Wars. *Classical Philology*. 1969. 64. P. 7–19.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-237-1-30>

KOSIV PAINTED CERAMICS: PAST AND PRESENT

КОСІВСЬКА МАЛЬОВАНА КЕРАМІКА: МИНУЛЕ І СУЧАСНІСТЬ

Chornyi M. O.

*Graduate Student of the Department:
Theory and History of Art
National Academy of Fine Arts and
Architecture
Kyiv, Ukraine*

Чорний М. О.

*аспірант відділу: теорія та історія
мистецтва
Національна академія
образотворчого мистецтва
і архітектури
м. Київ, Україна*

Явище косівської мальованої кераміки завжди був об'єктом ретельної уваги й захоплення краєзнавців, істориків, мистецтвознавців, художників, колекціонерів і безумовно багато численних пересічних поціновувачів цього унікального виду народного декоративно-ужиткового мистецтва Гуцульщини та Покуття.

Місцева мальована кераміка в усі періоди свого існування переживала часи злету і занепаду. Все це відбувалося як на хвилях економічних процесів, що простежується у розвитку більшості європейських країн, так